

zondag 18 september · 16.00 - 17.00 uur · Cellebroederskapel

zondag 18 september · 18.30 - 19.30 uur · Cellebroederskapel

Bach · Goldberg-varianties

Benjamin Alard · clavecimbel

Johann Sebastian Bach 1685-1750

Goldberg-Variationen, BWV988

- Aria
- Variatio 1
- Variatio 2
- Variatio 3, Canone all' Unisuono
- Variatio 4
- Variatio 5
- Variatio 6, Canone alla Seconda
- Variatio 7, al tempo di Giga
- Variatio 8
- Variatio 9, Canone alla Terza
- Variatio 10, Fughetta
- Variatio 11
- Variatio 12, Canone alla Quarta
- Variatio 13
- Variatio 14
- Variatio 15, Canone alla Quinta, Andante
- Variatio 16, Overture
- Variatio 17
- Variatio 18, Canone alla Sesta
- Variatio 19
- Variatio 20
- Variatio 21, Canone alla Settima
- Variatio 22, Alla breve
- Variatio 23
- Variatio 24, Canone all' Ottava
- Variatio 25, adagio
- Variatio 26
- Variatio 27, Canone alla Nona
- Variatio 28
- Variatio 29
- Variatio 30, Quodlibet
- Aria da capo

In een instrumentale triptiek voor toetsinstrumenten (clavecimbel, historische en moderne vleugel) worden drie werken gepresenteerd die zich met vreugde en succes onderwerpen aan een dwingend uitgangspunt: de *Goldberg-varianties*, de *Diabelli-varianties* en *Ludus tonalis*. De *Diabelli-varianties* zijn Beethovens antwoord op Bachs *Goldberg-varianties*. Uitgaande van een vrij banaal thema creëert Beethoven een alomvattende muzikale wereld. Hindemith componeerde in navolging van Bachs *Wohltemperiertes Klavier* de cyclus *Ludus tonalis*, een werk dat de toonsoorten volgens een zelfontworpen tonaal systeem doorloopt.

• **Beethoven** Diabelli-varianties • **Jan Michiels** piano (Steinway 1875)

Sint Janskerk • vrijdag 16 september · 21.30 - 22.30 uur

• **Hindemith** Ludus tonalis • **Ivo Janssen** piano

Sint Janskerk • zaterdag 17 september · 16.00 - 17.00 uur

Thema's en Variaties

Is het toeval dat drie van de grootste werken van de pianoliteratuur uit de achttiende, negentiende en twintigste eeuw tevens drie van de meest georganiseerde en door vele 'wetmatigheden' gestuurde composities zijn? Bachs *Goldberg-varianties BWV988*, Beethovens *33 Veränderungen über einen Walzer von Diabelli opus 120* en Hindemiths *Ludus tonalis* zijn niet alleen alle drie te beschouwen als thema met variaties, de werken volgen ook het pad van een strikte opbouw. En vooral *Ludus tonalis* houdt zich ook nog eens aan een strak tonaal schema gebaseerd op de eigen 'spelregels' van de componist. Zijn het de regels, of is het het regime van de basisthema's die deze werken tot zo'n succes maken? Of de manier waarop de componisten hun weg vinden? De manier waarop ze boven de spelregels uitstijgen en de luisteraar verrassen met briljante vondsten, ademstokkende harmonische verbindingen en ontroerende nieuwe melodieën? Deze drie werken zijn misschien wel de meest overtuigende manifestaties van de creativiteit van de componisten in kwestie. Zo laat Bach zo'n beetje alle vormen die hij in zijn muzikale leven gehanteerd heeft ontspruiten aan een eenvoudige aria, weet Beethoven zijn hele piano-universum samen te vatten op basis van een thema dat nauwelijks die naam waardig is en baseert Hindemith twaalf fuga's en elf interludes op het materiaal uit een *Praeludium*. Bovendien is het geheel in alle gevallen ook nog eens een reis die de luisteraar van A tot Z meesleept. 'Ik moet de regels kennen om mijn vrijheid te vinden', zei Igor Stravinsky al eens. De werken van Bach, Beethoven en Hindemith zijn een overtuigende demonstratie van wat hij daarmee bedoelde.

Bach • Goldberg-varianties BWV988

Grote werken uit de muziekhistorie horen omringd te worden door mooie verhalen over hun ontstaansgeschiedenis. Dat geldt niet alleen voor Beethovens *Diabelli-varianties*, ook Bachs *BWV988*, bekend als de *Goldberg-varianties*, kent een mooie mythe over de oorsprong ervan. De bron is deze keer Johann Nikolaus Forkel, de man die de eerste Bach-biografie schreef. Volgens het verhaal bezocht Bach in november 1741 de Saksische hoofdstad Dresden, waar hij

langs ging bij graaf Hermann Carl von Keyserling, een oude bekende die eerder, zij het tevergeefs, voor Bach in de bres was gesprongen bij diens poging een baan te krijgen aan het hof van Dresden. Keyserling zou aan slapeloosheid leiden. Een van zijn huismusici, de toen veertienjarige clavecinist Johann Gottlieb Goldberg, sliep in het belendende slaapvertrek om op afroep de slapeloze nachten van de graaf te kunnen verlichten met muziek. Keyserling vroeg Bach op een zeker moment om 'een stel clavecimbelstukken met een rustig doch vrolijk karakter'.

Nu was Bach niet de componist die bekend stond om luchtige stukjes. Sterker nog: in 1741 werd zijn doorwrochte contrapuntische stijl door de jongere generatie al als hopeloos ouderwets ervaren. Of hij de opdracht van Keyserling dankbaar aangreep om het ongelijk van zijn critici te bewijzen is niet bekend, wel is het werk het eerste in een reeks belangwekkende stukken, zoals *Das Musikalische Opfer* en *Die Kunst der Fuge*, die de kunst van de oude meester niet alleen samenvatten, maar ook nog eens tot ongekende hoogten brengen.

Rijkelijk beloond

In plaats van luchtige clavecimbelstukjes kreeg de graaf een set van dertig variaties over een aria die aan het slot terugkeert. Alle aspecten van het barokke contrapunt – imitatie, omkering, canon, fuga, gestileerde dans – komen langs in een wonderlijke reeks die blijft boeien. Dat vond Keyserling ook, aldus Forkel. Geregeld vroeg hij de arme Goldberg 's nachts

enkele variaties te spelen en hij beloofde Bach rijkelijk met een gouden bokaal gevuld met honderd Louis d'Or, voor die tijd een buitengewoon grote beloning. Hoewel er elementen van waarheid in het verhaal van Forkel zitten, wordt het geheel danig in twijfel getrokken.

Feit is wel dat de *Goldberg-varianties*, zoals ze sinds Forkel in de volksmond heten, al tijdens Bachs leven gepubliceerd werden. Evenals Johann Kuhnau, zijn voorganger als cantor aan de Thomaskirche in Leipzig, publiceerde Bach een aantal bundels met clavecimbel- en orgelmuziek onder de naam *Clavier Übung*. De eerste verscheen in 1731 met de zes *Partita's BWV825-830*, de vierde en laatste kwam in 1742 uit met de *Goldberg-varianties*. Het titelblad meldt dat het gaat om een 'Klavieroefening, bestaande uit een aria met verscheidene variaties voor clavecimbel met 2 manualen, gecomponeerd voor de liefhebbers ter verstrooiing van hun gemoed door Johann Sebastian Bach.'

Doordachte ordening

Dat het werk de structuur heeft van een thema met variaties is niet zo gek. Het was een zeer gangbare praktijk in de Barok om op een herkenbaar thema te variëren. Op die manier kon een componist laten horen hoe inventief hij was. Dat Bach een dergelijk uitgebreide set variaties schreef is wel een bijzonderheid. Hij was geen groot liefhebber van deze vorm en vond het eigenlijk een nogal saaie bezigheid.

Benjamin Alard

Bach kiest ook niet voor de melodische variatie op het hoofdthema, zoals gebruikelijk was. Hij neemt de harmonische ontwikkeling en de baslijn van de aria, die al terug te vinden is in het *Notenbüchlein für Anna Magdalena Bach (1722/1725)*, als uitgangspunt en houdt ook de vorm van de aria, twee secties van zestien maten, aan. Ook bij de opeenvolgende variaties heeft hij een strikte orde aangebracht. Zo is elke derde variatie een canon. Met iedere canon wordt het interval waarop de imitatie plaatsvindt groter, van de prime tot de none. Ook de andere variaties vormen een regelmatig patroon. Zo zijn de variaties direct na de canon steeds populaire barokke vormen zoals een dans (4, 7 en 19), een fughetta (10) en een Franse ouverture (16). Na zo'n genrestuk volgt een levendige, speelse variatie met veel passagewerk. Pas met de laatste variatie doorbreekt hij de regelmatige structuur. Deze dertigste variatie is een quodlibet, waarin Bach diverse populaire liedjes uit zijn tijd citeert en met elkaar combineert, zoals *Ich bin so lang nicht bei Dir g'west* en *Kraut und Ruben haben mich vertrieben, hätt mein' Mutter Fleisch gekocht, wär ich länger blieben*. Bovendien is de melodie van het koraal *Was Gott tut, das ist wohlgetan* herkenbaar. Ook over de oorsprong van dit quodlibet heeft Forkel een mooi verhaal. Dit verhaal zou wel eens op waarheid kunnen berusten, omdat de biograaf daadwerkelijk enkele zonen van Bach gesproken heeft. Het zou in huize Bach een gangbaar familie-spelletje zijn geweest om een devoot koraal in te

zetten en er vervolgens al improviserend populaire, komische en zelfs schunnige liedjes mee te vermengen. Dit 'quodlibet' (wat u wilt...) leidde tot veel plezier bij spelers en toehoorders.

De grote meesterzet van de *Goldberg-varianties* schuilt uiteindelijk in de terugkeer van de Aria. Onveranderd, 'Arie da capo è fine' zo luidt de instructie van Bach, maar na dertig variaties opeens klinkend in een heel ander daglicht.

Paul Janssen

Benjamin Alard · clavecimbel

De Franse clavecinist en organist Benjamin Alard (1985) speelde vanaf zijn zevende jaar piano, om vervolgens orgel te studeren aan het Conservatorium van zijn geboorteplaats Rouen bij Louis Thiry en François Ménissier. Clavecimbel studeerde hij verder in Lisieux bij Elisabeth Joyé en in Parijs. Hij vervolgde zijn studie aan de Schola Cantorum Basiliensis bij Jean-Claude Zehnder (orgel) en Andrea Marcon (clavecimbel), waar hij in 2006 met lof zijn eindexamen behaalde.

Net negentien, won Benjamin Alard in 2004 de eerste prijs van het Internationaal Clavecimbelconcours in het kader van het Festival Musica Antiqua in Brugge. Een jaar later werd hij titularis van het nieuwe Bach-orgel van de bouwer Bernard Aubertin in de kerk van Saint-Louis-en-l'Île in Parijs. In 2007 ontving hij

de eerste prijs bij het internationaal Silbermann-Orgelwettbewerb in Freiberg.

Benjamin Alard geldt als een van de meest getalenteerde clavecinisten van zijn generatie. Hij was te gast op prestigieuze festivals, zoals le Printemps des Arts en La Folle journée de Nantes, het Festival de Saintes, het Festival Radio-France Montpellier, het Davos Festival, het Festival Oude Muziek Utrecht en het Festival Musica Antiqua Brugge. Voorts trad hij op in vooraanstaande concertzalen als Bozar Brussel, het Cité de la Musique in Parijs en het Auditori de Barcelona.

Hij werkte met ensembles als La Petite Bande onder leiding van Sigiswald Kuijken, Capriccio Stravagante onder leiding van Skip Sempé, het Venice Baroque Orchestra onder leiding van Andrea Marcon en Il Gardellino onder leiding van Marcel Ponsoe.

Dit concert wordt opgenomen door KRO Radio 4. Uitzending zal plaatsvinden op woensdag 16 november 2011 in het programma Avondconcert tussen 20.00 en 23.00 uur.

MUSICA SACRA MAASTRICHT IS EEN COPRODUCTIE VAN Stichting Musica Sacra Maastricht, Theater aan het Vrijthof Maastricht en KRO Radio4

- FESTIVALDIRECTIE Jacques Giesen en Hugo Haeghens
- BESTUUR Jean Jacobs, Eddy Klomp en Bas Huijser
- PROGRAMMACOMMISSIE Jacques Giesen, Hugo Haeghens, Stijn Boeve, Fons Dejong (Theater aan het Vrijthof), Russell Postema, Sylvester Beelaert (KRO) en Jos Leussink (hors catégorie)
- PROJECTLEIDING EN FONDSWERVING Stijn Boeve
- MARKETING EN PUBLICITEIT Edmée Janssen
- PRODUCTIE Peter Noten
- UITBALIE Hanneke Roymans
- TECHNIEK Peter Vanhex
- FACILITAIR Roel Schoenmaeckers en Claire Dullens
- FINANCIËN Jos Spauwen en Joyce Paquay
- REDACTIE Philip Leussink (vormgeving) en Jacinta Wetzter
- BASISONTWERP Dorine Verharen bNO

Stichting Musica Sacra Maastricht
Vrijthof 47, 6211 LE Maastricht
info@musicasacramaastricht.nl • www.musicasacramaastricht.nl

- MET DANK AAN Fonds Podiumkunsten, Provincie Limburg, Gemeente Maastricht, Theater aan het Vrijthof, KRO Radio4, Prins Bernhard Cultuurfonds, VSBfonds, Fonds voor Cultuurparticipatie, Stichting Elisabeth Strouven, Maastricht VIA 2018, RKK, Stichting Kanunnik Salden Nieuwenhof, de Vrienden van Musica Sacra Maastricht, Limburgs Festival Platform, Zuiderlicht, RTV Maastricht, VVV Maastricht en Cultuurzomer, L1 Radio en Televisie en Dagblad De Limburger (Media Groep Limburg) voor de financiële en promotionele ondersteuning.
- SAMENWERKINGSPARTNERS Lumière Cinema Maastricht, Selexyz Dominicanen, Conservatorium Maastricht, Academie Beeldende Kunsten Maastricht, Toneelacademie Maastricht, Tout Maastricht, Maastricht VIA 2018, Opera Zuid, Limburgs Symfonie Orkest, Intro in situ, Bonnefantenmuseum, Studium Chorale, RKK, Dr. Fons Kurris, Ds. Joen Drost, Dom Adrianus Lenglet, RTV Maastricht, alle deelnemende muzikanten (Participatieproject 'In C') en locaties.

STEUN HET FESTIVAL

Voor een bijdrage vanaf € 30 geniet u als Vriend van Musica Sacra Maastricht vele voordelen. Zie www.musicasacramaastricht.nl voor meer informatie en aanmelding.

theater
aan het vrijthof

KRO

RKK

RADIO
4

FONDS
PODIUM
KUNSTEN
PERFORMING
ARTS FUND NL

provincie limburg

TV FM TXT NL

Limburgs
festival
platform

STICHTING ELISABETH STROUVEN

zuiderlicht
cultureel maandblad

Gemeente Maastricht

M
MAASTRICHT

FONDS VOOR
CULTUUR
PARTICIPATIE

VSBfonds

Prins Bernhard
Cultuurfonds

De Limburger
Limburgs Dagblad

maastricht:
STER DOOR DE STEDEN

STICHTING
Kanunnik Salden
Nieuwenhof

MAASTRICHT
VIA 2018